

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Svensker krigen på Langeland 1657

Mens Karl Gustav i Høsten 1657 brød Anders Billes svage Modstand i Holsten og drog op og begyndte Belejringen af Frederiksodde, fik Folk her paa Øen deres Korn ind. Men derefter kunde de om Efteraaret næsten ikke faa tærsket. Flaaden laa længe under Albuen, og i den Tid maatte Bønderne stadig kjøre Ægter med Træ og Proviant til Skibene. Saa var der paa Øen indkvarteret 3 Kompagnier Ryttere af Oberst Jens v. Haderslebens Regiment med nogle "Stabspersoner", og de "forbød haardt Bønderne at tærske, for at de ikke skude komme til at mangle deres Tractering". Den 24 Oktober stormede Svenskerne Frederiksodde, og derefter gjaldt det Fyen, hvortil Kulden i December begyndte at lægge Bro for dem. Gyldenløve laa syg, og Oberst Jens, som kommanderede i hans Sted, tøvede saa længe med at samle sine Folk ved Lillebelt, at han først den 26. Januar, da Spejderne meldte, at Svenskerne var begyndt at gaa over Isen til Brandsø, sendte sine 4 Kompagnier paa Langeland og Taasinge Ordre til at sætte over til Fyen og støde til ham. Det var for sent. Den 30. Januar gik Karl Gustav over Beltet, og Oberst Jens med den største Del af hans Styrke var fangen ved Tybring Vig, inden de naaede derop. En svensk Afdeling under Generalmajor Fersen blev sendt imod dem, og de spredtes paa Flugt. I det Hele var jo alt paa dansk Side den Vinter idel Opløsning og Lammelse, ene med Undtagelse af Peder Bredals Forsvar af sine Skibe paa Nyborg Fjord.

Paa Langeland begyndte man netop at trække Vejret friere, da Indkvarteringen var borte. Krigskommissærerne, Landsdommer Vincents Steensen og Niels Hardebo til Egelykke, fik Ro for de daglige Fordringer og Klager. Ved Kyndelmisse sendte Ridefoged Thomas Nissen paa Tranekjær begge sine Skrivere, Hieronymus Sylversted og Simon Poulsen, sønder ud paa Landet for at indkræve Landgilde og Skattepenge, efterdi det ikke havde været til at bekomme under Indkvarterings Tid. De fik ogsaa i Magleby Sogn indsamlet en 80 Rd: men paa Tilbagevejen mødte de ved Lindelse en Flok flygtende danske (hvervede tyske) Ryttere, som var komne over Isen og vilde salvre sig videre over Ærø til Holsten. De plyndrede dem for Pengene og endda for Hatte og Klæder. saa de maatte ind hos Præsten i Lindelse Hr. Peder Knudsen og laane Tøj til Hjemturen i den strenge Kulde. Paa den Maade kom Ulykkesbudet til Øen. Og et Par Dage efter kom Svenske.

Først var Erik Dahlberg ovre at prøve Isen, og om Aftenen den 5. Februar red Kongen selv med Rytteriets Fortrop fra Vemmenæs over til Rudkjøbing. Vejret havde været lidt mildere, og Isen sank under Hestene, saa der stod en Fod Vand over den. Men den holdt. Kongen red strax videre og laa om Natten i Longelse Præstegaard; og den Nat var det igjen saa koldt, at næste Morgen, da han steg til Hest og skulde have et Glas Vin at varme sig paa, frøs Vinen i Glasset. Den 6. Februar drog han med Rytteriet, stadig med Dahlberg foran som Vejviser, fra Spodsbjerg over til Grimsted paa Lolland, og de næste Dage fulgte Wrangel efter med Fodfolket. Paa Gjennemmarschen blev Øen plyndret, saa meget, som det i en Hast lod sig gjøre. Præsten i Magleby, Hr. Dines Jensen Rosenstjerne, skriver derom: "Dominica Septuagesima blev ingen Tjeneste forrettet; thi Svensken kom om Morgenen og overfaldt os og gjorde en stor Forstyrelse, slog og udplyndrede mig, drog mine Klæder af og tog Kalk og Disk Bort". Ved Slottet var de foregaaende Dage samlet Tiendelan og Grise; af dem blev en Del fortærede af Wrangels Folk, og en Del blev liggende i den dybe Sne og døde, efterdi man i Plyndringens Tid ikke kunne komme sikkert til dem. Men Plyndringen blev dengang kort og lidet grundig; thi den 10. Februar skænkede Karl Gustav paa Falster Øen Langeland som et Grevskab til Corfitz Ulfeldt og udstedte Salvegardebrev for Øen som ham tilhørende. Saa hurtig og bestandig uhindret var hans Fremgang, mens Overgivelse og Salvegarde stadig var de Danskes Løsen, at Fredsunderhandlere fra Kjøbenhavn, som havde ventet at møde ham i Rudkjøbing, traf ham ved

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Vordingborg. Den 16. Februar blev ja saa den foreløbige Fred sluttet i Taastrup og den 26. Febr. den endelige Fred i Roskilde. Efter Bestemmelserne der skulde Svenskerne rømme Langeland sidst i Februar eller først i Marts samtidig med de skaanske Byers Overgivelse til dem.

Deraf blev imidlertid intet. Da Skaane blev overgivet, var Karl Gustav allerede begyndt at tumle med sine troløse Planer om at angribe Danmark igjen, og vedblev bl. a. at holde Langeland besat, saa det ligesom Jylland og Fyen endnu var i hans Magt, da han i August begyndte Krigen igjen. Af en beretning fra Ridefoged Thomas Nissen i Lensregnskabet for det Aar faaer man god Besked om, hvordan det gik til her baade før og efter Freden var sluttet:

"Følger huiss som ved den svensk Osegang ind over Provindserne her paa Slottet samme Tid saavel ved den svenske stakketvarige fredelige Indqvartering er medgangen og foromkostet Anno 1658.

Da strax i Begyndelsen efter Kyndelmisse den svenske General Qvarteermeister Lieutenant Dalber til Rudkiøbing ankom, søgte jeg hannem om protection og Salvaguard og gaf hannem for en skriftlig Salvaguard 16 Rd.

Ritmester Niidthardt, som var hos hannem og commandered en personel Saluaguard 8 R.

Saluaguarden strax givet til et Par Stefler 4 Rd.

Fremdeles Løn 16/2 - 14/4 i 9 uger daglig 2% er 21 Rd.

Ugentlig til Kost, til Tobak, fransk Vin, og Brændevin til sig og sine mange Gæster 2 Rd., er 18 RD.

Byg til Malt til Øl, Gryn og Brændevin 5 Tdr.

Rug til Brød og Melgrød 2tdr.

Hvede til Brød og ellers 2 Skrp.

Hvare hvar Uge 1 Td. 9 Tdr.

Efter at den første Plyndring var forbi og vi Salvaguarde bekommet havde, har efterfølgende Partier været her og ladet sig tractere:

Først 3 store Partier, som vilde have Øl og Mad, tilsammen ved 50 Mand.

Dernæst kom Rigens Admiral Wrangell med 3 andre fornemme Generalpersoner, item adskillige Obrister og andre Officerer, som hørte ved Infanteriet og Artiglerie, og laa her paa og rundt om Slottet om Natten, og lod sig, en Part heroppe og de andre nedenhos, med Øl og Mad her fra Slottet tractere.

Derefter kom adskillige Secretairer og Cantzeliebetjente, ved 80 Personer stærke, og tog Natteleje.

Saa kom et Partie af svenske Drabanter og laa her i 2 Nætter og Dage.

Dernæst 4 Jægere med 6 Knægte og mange Hunde og var her ogsaa om Natten.

Her foruden Tid efter anden kom adskillige smaa Partier, som altid reiste imellem Fyen, Siællan, indtil saa lange at de ikke troede Iset længere, saa at vi fra Kyndelmisse og indtil Iset brød, som var de 16. April, ikke var dem en Dag foruden.

(Til disses Fortæring medgik Fødevarer fpr 123 Rd., 1 Td. Hvede, 12 Tdr. Rug, 1 Td. Byg og 170 Tdr. Havre.)

Siden, der Freden var sluttet, blev Førsten von Anhalt med Hr. Axel Urups Regiment dette Land til sin Qvarteer assigneret, og da han ikke torde vove sig strax over Iset med Regimentet, sendte han to Underofficerer her over fra Laaland, som skulde salvaguardere Landet for andre Indfald, og kom de her strax den 4. April, førend den anden Salvaguard bortreiste, og logerede sig her paa Slottet indtil den 17. April. For dennem i 14 Dage at underholde enhver samme Tid foruden Fourage, Øl og Brød, saa som for en Person en Monath 8 RD.

Til Brød og Grød: Rug 2 Tdr.

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

(Hvis man havde råd til det, var der dog mulighed for at købe sig til sikkerhed, en salvegarde. Det var en gruppe af svenske soldater, der vil yde beskyttelse mod udplyndring og vold. Beskyttelsen var dog ikke gratis, da garden selvfølgelig skulle have betaling for sit arbejde.)

Efter dem kom en Ritmester Rode med alle sine Heste og Folk og laa her 14 Dage, derfor foruden Fourage, Øl og Brød efter Cammer Ordningen, hvorefter han lod sig tractere en halv Maaned 42RD. 8 y, samt 4 Tdr. Rug, 4 Tdr. Byg og Malt. 21 Tdr. Havre.

Saa matte jeg og lade samme Ritmester gjøre en Rustvogn i Stedet for, at han ingen Penge lod sig give, og holdt i 14 Dage derhos en Hjulmand, en Snedker og 3 eller 4 Personer om Dagen i Smedien, kostede mig med jern og alt 18 RD., Haandværksfolkets Øl og Mad uberegnet.

Siden kom samme Ritmester til Bierreby hos Herredsfoged Th. Bech at ligge, og tog Fyrsten von Anhalt Slottet selv til sig og sit Hof Forpleining, og 19. Mai ankom Oberst Colombo, som fik Fyrstens Regiment, og først den 20 August af seilede dette Regiment til Riga, en saa kunde det ikke komme igjennem Grønsund, og Ritmester Troye kom den 29, Aug. her under Landet tilbage, og maatte vi da forskaffe ham paa ny med paa Reisen Proviant (for 10 RD.) Saa haver aldrig været en eneste Dag fri imidlertid, uden jeg haver maatte vi da forskaffe ham på ny med paa Reisen Proviant (for 10 RD.) Saa haver aldrig været en eneste Dag fri imidlertid, uden jeg haver maattet tractere Fyrsten, item Oberst Colombo sær med deres Officerer og Folket her paa Slottet, og desforuden deres Officerer og Tjenere, som sær blev skikket og en Del gjorde sig selv Ærinde herop, og lod sig give Øl og Mad, Havre og Hø, hvorfor dog intet beregnes.

Der gik Penge, Korn og Proviant med i Mængde. Og da Fyrsten havde Assigation paa sit Kvarter fra 18. Febr., da Freden blev sluttet, men ikke kom før 20. April, saa maatte jeg derfor endelig give ham her af Slottet og sælge Korn dertil .. 350Rd.

Og da Oberst Colombo nogen Tid opholdt sig i Rudkjøbing og havde ingen Forpleining og fornem, at Fyrsten havde ladet tage 350 Tdr. Byg fra Slottet, saa forhvervede han sig en Ordre fra Wrangell at tage lige saa meget deraf, som skulde hedde sig med paa Reisen, altsaa .. 350 Tdr. Byg.

Naturligvis foregik lignende Udsugelser i mindre Stil rundt om hos alle Kvarterværterne paa Øen. Men efter at Freden var sluttet, ser man dog, at Folk begyndte at samle en Smule Mod og sunde sig paa, at man ikke just behøvede at lade sig plyndre som Faar af enhver svensk Marodør. Mandg den 19. April 1658 holdtes i Rudkjøbing "en almindelig aftenvaret Raadstue i Øvrigheds Nærværelse. Bytjeneren Christen Christoffersen hjemlede lovlig at have varet menige Borgerskab, ingen undtagen. Da foreholdtes, at i denne besværlige Tid skulde holdes god Vagt og vel passes paa efter Paabydelse, om Natten 24 Mand stærk. Hvo som entholder sig efter gjort Varsel, bøde til den Vagt, han er tilsagt at gaa med, ½ RD., og derfor maa Vagten strax pante uden at forbyrde Ran, Hærværk eller Husfred. Og menige Borgerskab skal under tilbørlig Straf med al Lydighed adlyde deres Officerer. Ingen udygtig maa forføje sig til denne Vagt, men alle, som dertil duelige ere; og af dem forskaanes ingen, gifte Mænd saa lidt som unge Karle, der ere tilstede. Naar nogen Partier fornemmes, ringes med Tolvklokken, og den af menige navngivne Indbyggere da ikke er mødt med sit Gevær, være ugild og som inegn ærlig Mand. Hvo som begiver sig til Klokken at ringe uden skjellig Aarsag, staffes som vedbør. Antagelig have ogsaa svenske Officerer opmuntret Borgerne til at holde en Smule Orden under "den lille Mellemfred", som den Tid gjerne kaldes i Tingbøgerne.

2. Under den forberedte jo Karl Gustav sit fornyede Overfald paa Danmark med en Ringeagt for al Folkeret, der kun kunde sammenlignes med den Foragt, han om Vinteren havde fattet for de Danske og alle deres Anstalter. Den 6. Aug 1658 gik han saa ombord i Kiel og landede den 7. i Korsør, vis paa at erobre Danmark paa 8 Dage. Men nu vaagnede der noget hos de Danske, som han ikke havde regnet med; og at det ikke blot var hos Kong Frederik og Kjøbenhavns Borgere, det er netop Langelands Forsvar fra den

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

6. Oktober 1658 til den 21. Marts 1659 et af de bedste Beviser paa. Ingen lovede de langelandske Bønder Privilegier for at væрге deres Ø. De fik ikke Undsætning, da det kneb haardest. De blev tilsidst snarere overlistede end overvundne. Og usigelige Ulykker kom saa over dem. Men deres Forsvar, som vakte endog de svenske Officerers Beundring, er i virkeligheden en Bedrift af ganske samme Art som Kjøbenhavns Forsvar. Og det maa ogsaa her have været for de Svenske, som om de havde med ganske andre Mennesker at gjøre end Vinteren forud.

Sidst i August afgik altsaa Oberst Colombos Regiment fra Øen, og Svenskerne synes at have følt sig ganske sikre paa dens Besiddelse, saa i September havde de kun mindre Rytterkommandoer herover for at inddrive Contributioner til deres Afdelinger paa Fyen. Den energiske Øverstbefalende paa Lolland-Falster, den siden fra Naskovs Forsvar berømte Oberst Jochim Körber, benyttede saa den gunstige Lejlighed. Ved hjælp af den Flotille af Smaafartøjer, han raadede over, kastede han Folk i Land på Langeland og angreb Fjenden, som det i Løbet af Maaneden lykkedes at fange eller forjage. Den 19. Sept. skriver han til Schack: "Ar det staaer vel til paa Langeland og vore Folk har havt god Progres mod Fjenden, vil Eders Excellence have erfaret af min forrige Skrivelse." Og sidst i September var Øen helt rensat for Fjender; den 28. Sept. blev der igjen for første Gang siden Foraaret holdt Ting i Rudkjøbing. Ogsaa til Ærø gjorde Körber et heldigt Togt og tog nogle svenske Fanger der.

Langelænderne kunde sige sig selv, at Svenskerne snart vilde komme igjen; og saa besluttede de at væрге sig. Først i Oktober sendte Körber sin Næstkommanderende, Oberstlieutenant David Bernebach herover med 30 Ryttere og 50 Musketerer. Og - skriver Körber den 8. Oktober til Kongen - "Indbyggerne, saavel adelige som uadelige, have tilbudet med deres Rostjeneste og Opbud trolig at assistere vore Folk og sætte Landet i Defension mod Fjenden. Og til den Ende have de da allerede opsøgt og sammenbragt 3 eller 4 Kanoner tilligemed nogle dobbelte Hager, som til nu hemmelig ere blevne forvarede derover, og stillet dem paa de Steder, hvor de mest gjøres fornøden, hvoraf Eders Majestæt forhaabentlig vil have en naadigst Fornølse og Tilfredshed; og de have ladet alle skuder og Baade beslaglægge og samle paa eet Sted, for at ingen skulde komme over til de Svenske med efterretning, eller sendt dem til Lolland for i paakommende Tilfælde at ligge rede til at overføre Forstærkning." To kapere og nogle Skærbaade skulde krydse mellem Langeland og Fyen for at spejde og efter Evne gjøre Farvandet usikkert for Fjendens Naade.

3. Allerede Onsdag den 6. Oktober og de følgende Dage kom det første svenske Angreb, heldigvis for Forsvarerne, hvis Forberedelser kun lige var begyndte, med ringe Styrke. Det var Krigsskibet "Svanen" paa 12 Kanoner og 3 Transportfartøjer med Ryttere - Körber siger 200, Greb Waldeck, den svenske Øverstbefalende paa Fyen, siger 60 - der fra Svendborg blev sendt over af Generallieutenant Horn under Kommando af en Ritmester, og forsøgte at lande, først ved Rudkjøbing Skibsbro og saa et Par Steder nord for Byen. Da Landgangen afvistes, lagde de sig ud for Rudkjøbing, hvor de til Borgernes Forfærdelse, men uden at gjøre videre Skade "kanonerede op i Gaderne". Efter to Dages Skærmydsel paa fjernere Hold lod Forsvarerne dem den tredie komme helt ind til Land ved Skibsbroen for maaske at fange nogle af dem; men de slap dog efter 4 Timers Fægtning bort med Tab af nogle Døde og et Anker, de maatte kappe fra en af Skuderne.

Næste Dag kom der Bud fra Taasinge, at en Ritmester af Fersens Regiment med 40 Heste laa i Kvarter ved Vemmenæs. Og om Natten sendte Bernebach Capitainlieutenant Wardinghausen med 20 Soldater og nogle Bønder over for at forsøge at overrumple dem, hvad der lykkedes saa godt at alle, som ikke overgav sig, blev huggede ned. Kun Ritmesteren selv og en Kvartermester slap i bar Skjorte fra

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Færgegaarden, hvor de laa, ud i en Baad og udkom til Svendborg. 18 Fanger sendtes til Nakskov og gik - det var jo hvervede Folk - villigt i Dansk Tjeneste.

Nu toges der for Alvor fat paa Forsvarsarbejderne. Bernebach var en fortræffelig Fører, erfaren, aarvaagen, modig og raadsnar, og dertil "en saa gunstig og øm Herre over Almuen, som kunde ligne". Og Øens mangeaarige Krigskommissær, Landsdommer Vincents Steensen, stod utrættelig ved hans Side. Det gode Forhold mellem de to gik paa en tiltalende Maade igjen imellem deres Undergivne. De forvovneste Officerer var bedst anskrevne hos Bønderne, og disse stod, naar det gjaldt, ingenlunde tilbage for Soldaterne. Derimod anklages de 84 "værgagtige Borgere" i Rudkjøbing, for at de maatte trues til det, naa de skulde vove Pelsen, og var de førte til at tabe Modet. Den regulære Styrke bragtes op til omtrent 200 Ryttere og lige saa mange Fodfolk, formerede i to Kompagnier under Bernebach og Captain Ertman Siltman; baade Folkene og Officererne skiftede jævnlig og afløstes af andre Afdelinger fra Naksov. Bøndernes Opbud dannede 3 Kompagnier paa tilsammen 400 Mand under Capitainerne Lars Ketelsen, Mikkel Skinder og Christen Kramer (ogsaa Bønderkompagniernes Officerer synes dog skiftende). Et halvt Hundrede unge Bønderkarle exerceredes ind som Dragoner; og de øvrige, der kunde føre Vaaben, dannede en Landstorm, som samledes paa Allarmpladserne ved Kirkerne, saasnat der gaves Tegn ved Klokkeløst. De havde 6 Stykker Skyts med Konstabler og alt Tilbehør. Faareveiles Befæstning blev i al Hast udvidet og forstæket med 4 Kanoner, for at det kunde bruges som Retrætepunkt, da det syntes umuligt at faa Rudkjøbings Fæstningsværker ordentlig i Stand i en Fart. Paa de for Landgang overfor Svendborg og "Steilerskansen" overfor Ærø (antagelig paa Ristinge).

Det er især svenske Rapporter, som beretter herom; de fik Besked af Fanger. Omvendt fik Langelænderne god Besked om de svenske Foretagender af dristige Spejdere. Især var der, siger et svensk Forhør af 26. Oktober, "paa den Insul Strunge (Strynø) lige overfor Kjøbing en Bonde ved Navn Mikkel, en lille Karl med rødt Skæg; han har bragt Frugt til Korpskrivere og Forvalteren paa Slottet i Nyborg (hvor den svenske Rigsadmiral Wrangel havde sit Hovedkvarter); og saasnat han derfra igjen kommer tilbage til Øen, er han strax sejlet over til Rudkjøbing og har givet Oberstlieutenanten grundig Efterretning om alt, hvad han har faaet at vide af Forvalteren og ellers af danske Folk i Nyborg. Det er altsaa nødvendigt at tage ham ved Hovedet for at faa fat paa "Forræderne" i Nyborg". Forhaabentlig har han vidst at vare sig; i hvert Fald vedblev man paa Langeland at faa god Underretning fra Nyborg, saa at Körber af og til, naar det saae truende ud, kunde sende lidt Mandskab, og især Officerer, som trængtes haardt til, over fra Nakskov.

4. Men ogsaa Svenskerne tog hurtig bedre fat. Horn fik Skoser af Grev Waldeck for det mislykkede Angreb den 6. Oktober. Og Søndag Formiddag den 17 Oktober lagde saa 2 svenske Orlogsskibe og 17 Skuder og Pramme med Landgangsfolk sig ud for Rudkjøbing. Der blev "kanoneret stærkt" fra Kl 9 Søndag Formiddag til Mandag Kl. 3. Men trods den større Styrke gik det ganske som sidst; Svenskerne maatte kappe deres Ankere og trække sig tilbage, denne Gang med Alvorligere Tab. Og gjentagne Landgangsforsøg længere Nord paa de næste to Dage blev ligeledes aldeles afviste og bragt dem ikke andet Udbytte end en fangen Bonde, som bl. a. med nogen Overdrivelse berettede dem, at Langelænderne stadig sørgede for i rette Tid at faa Undsætning fra Lolland og havde besluttet at værges sig til sidste Mand.

November og det meste af December Maaned gik hen med mindre Razzia'er og Rekognosceringer fra begge Sider. Navnlig Wardinghausen foretog dristige Togter og fik f. Ex. ved en af sine Expeditioner til Taasinge 7 Fanger og 17 Heste med sig fra Strammelse. Ved den Lejlighed blev Færgemanden Jens Hansen Kjeldsen "gevaltsam tagen fra Hus og Hjem og ført med til Rudkjøbing med stren Paalæg under Liv og Ære ikke igjen at maatte forføie sig til Taasinge", saa han har sagtens været stærkt mistænkt for at have gaaet Svenskerne til Haande med Underretninger. Dette Togt førte til, at de

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Svenske gav sig til at holde Strandvagt paa Taasinge "med 5 Standarter", fordi de blev bange for, at Langelænderne skulde sætte sig fast paa Taasinge og derfra angribe dem i Svendborg.

Körber havde ogsaa Planer om større Foretagender til at skade Fjenden; den 7. Novbr. klager han over, at han ikke har 60 Musketerer at undvære til et Togt til Ærø, hvor hans Spejdere berettede, at der laa 200 Ryttere, som tidligere havde været i dansk Tjeneste "og hos dem mere end 20000 Rd. i Sølv og Guld". Men han maatte stadig afgive Folk. Oberstlieutenant Bernebach med 5 Kompagnier forlangtes midt i Oktober sendte til Kjøbenhavn; men Körber nøjedes med at sende 3 Komoagnier; de to, der laa paa Langeland, erklærede han det for umuligt at undvære; skulde de bort, "vilde den stakkels Ø komme i en elendig Tilstand, da Fjenden truede den med Ild og Sværd", skrev han den 30. Oktober. Alligevel maatte han den 9. November ogsaa afgive 100 Mand af dem, som da var i Nakskov; men Bernebach selv, "som kjender Landets Leilighed og flere Gange hat afslaaet Fjenden", maatte og skulde blive paa Langeland, hvad da ogsaa blev tilladt. Til Erstatning for de Folk, han afgav, fik Körber 15. Nov. Bevilling til at hverve et Regiment paa 600 Heste med "Løbeplass" paa Langeland, Ærø og Taasinge. Men da de to sidste Øer var i Fjendens Magt, og alt dueligt Mandskab paa Langeland i Forvejen var under Vaaben, var der neppe stor andet end svensk-tyske Fanger eller Overløbere og saadanne Folk at faa; og de Ryttere, han fik hvervet, viste sig alle upaalidelige, da det for Alvor gjaldt.

Langelænderne forklarede altid siden, at inden Svenskerne omsider blev Øen mægtige, skete der 4 Hovedangreb "Bestormelser" af Øen, foruden idelige Foruroligelser og Skærmydsler, for hvilke de Vinteren igjennem aldrig havde Ro. Ved Juletid saae man fra Lolland, at 3 Krigsskibe 1 Galliot og nogle store Skuder med Folk kom nordfra og "satte sig under Langeland", men snart igjen fik tilbage ad Nyborg til, saa det blev kun en Rekognoscering. Men ved Nytaarstid, da Isen mellem Taasinge og Langeland kunde bære, mens Langelandsbæltet var ufarbar, prøvede Fjenden for Alvor at angribe over Isen. Bernebach havde forudset det, og ved utrætteligt Arbejde holdt Langelænderne Nat og Dag milelange Render isede. De 3 eller 4. Januar kom Angrebet. Svenskerne havde medbragt "Værker" (Løbbebroer) til at gaa over Vaagerne. Men Körber berettet blot i al korthed om den Kamp ved Vaagerne, som Isen først 8 dage efter tillod at sende ham Rapport om, at Fjenderne "maatte lade deres Værker med samt nogle Folk blive efter sig:" Dog synes Langelænderne ikke at have regnet dette Angreb over Isen for nogen egentlig "Bestormelse". Men det haarde Isningsarbejde huskedes længe. Snart efter brød Isen op.

Men i Januar, da de svenske Tropper fra Jylland var drevne over til det overfyldte og udpinte Fyen, blev deres Øverstbefalende mere og mere utaalmodige efter at tage Langeland; og selve Rigsadmiral Wrangel forberedte i Nyborg en Expedition, som saa samtidig skulde støtte ved Angreb fra Svendborg. Langelænderne sled for at styrke Forsvaret. Bernebach og Steensen var altid paafærde. Skanserne holdtes bestandig kampfærdige. Stærkest besat var Steilerskansen, fordi Langgangen der fra Ærø var saa let; og man var forberedt paa, at Angrebet vilde komme paa mere end eet Sted. Et Par Kanoner til var der kommen, saa der var nu 8 fra tre- til sexpundige Stykker, der Nat og Dag stod rede ed Forspand for at kunne møde, hvor Angreb truede. Mandskabet kunde de ikke faa synderlig forøget - Körber klagede stadig over, at der toges Folk fra ham; men u og da lod han dog en træt Afdeling afløse, og en Officer, som her særlig trængtes til, sendte han, naar han kunde. Først i Februar kom saalees Capt. Bastian Teuss og Ritmester Garber herover. Faa Dage efter kom den tredie "Bestormelse", og mod den var de to første kun Børneleg.

5. Søndag den 6. Februar 1659 var Vincents Steensen i Embedsmedfør taget til Slottet og erfra næste Morgen til Rudkjøbing. Men inden han havde været der en Time, kom Oberstlieutenanten hastig til ham; der var Bud om, at de Svenske Nord fra kom for Landet med en Hob Skibe. Pramme og

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

skuder og syntes at ville søge Land ved Fruensbro. øst for Stensgaard. De ilede strax Nord paa med de Folk, de i en Hast kunne samle, og lod undervejs allevegne allarmere, saa at efterhaanden hver Bys Mandskab samledes og skyndte sig til Undsætning. Da Steensen naaede hjem, gav han sig ikke Tid til at komme ind i Stuen, men fik i et Øjeblik væbnet sig og sadlet en frisk Hest, tog udenfor Porten en hastig Afsked med sin Hustru og fulgte saa med sine Folk efter Bernebach ned til Stranden

Der saae det ikke godt ud.

Under Wrangels egen Anførsel kom de Svenske denne Gang med 4 Orlogsskibe og 18 Skuder og Gallioter foruden en Mængde Baade og Pramme til Folks og Hestes Landsætning. Men som de naaende Hou, stillede Vinden af; først noget hen paa Eftermiddagen naaede de Fruensbro, og lidt Syd for denne ved Bakken Andemose Knøs valgte Wrangel sit Landgangssted. Captain Jens Jensen, som med sit Kompagni havde Vagten her, og de Bønder fra Snøde og Stoense, der i en Hast havde samlet sig, stod rede til at tage imod dem, men kunde ikke hindre, at den svenske Oberstlieutenant Wulff, dækket af Skibenes Ild, kom i Land med 200 Musketerer og Dragoner, skjøndt ikke uden Tab, For de Danskes Ild fra Skrænten faldt under Landsætningen Capt. Oertzen, en Regimentskvartermester og nogle Menige. Svenskerne stormede Bakken og tog den trods tappert Forsvar, hvori mande af de Snøde og Stoense Mænd faldt og saaredes, mest med "Saar i Laarene; thi Fjenden var under Klinten og vore ovenfor den".

Den landsatte Styrke satte sig godt fast paa "Knøsen" og fik bragt en Kanon i Land, Men Prammene, som skulde bringe Rytterne bagefter, var langsomme og uhandelige at manøvrere og blev af Strømmen sat et Stykke sydefter, hvor Bønderne stod tæt og skød paa dem; de første 6 Heste, an satte ud, druknede, og Prammene maatte redde sig ud til skibene igjen. Fodfolket kunde ikke komme dem til Hjælp: thi samtidig kom Steensen og Bernebach og "træffede strax løs paa dem" med de Folk de havde med. Og da "blev anrettet et helt Bad; thi vore Folk holdt sig vel, og Fjenden vilde ikke vige, saa at der blev mangt et faderløst Barn, og mangen en fin Soldat blev nedfældet".

Steensen blev ramt af et Kardælskud og sank af Hesten med over 20 Saar. Trompeteren ved hans Side greb ham i sine Arme, og han raabte til Bernebach: "Ak, Broder, jeg er skudt, jeg maa dø. Gjør blot dit Bedste og hold Folkene sammen, at de ikke vige fra hverandre, men ærligt forsvarer deres Fædreland!" Bernebach bød Steensens Folk saa ubemærket som muligt - det var i Mærkningen - lægge ham paa en Vogn og kjøre ham hjem til Gaarden. Han levede endnu, da han blev baaren ind, og kunde netop løfte Øjnene og se efter sin Hustru, som ved Synes af hans Saar under Klage og Graad maatte føres ud af Stuen, og kunde svare sine Børns Præceptor paa nogle fromme opmuntrende Ord med et Tryk af sin usaarede venstre Arm. Et Øjeblik efter døde han; da var Klokken 7 om Aftenen.

Imens bølgede Kampen frem og tilbage. Ogsaa Ritmester Garber blev ved det første Indhug dræbt ved et skud igjennem Brystet. Bernebach fik et haardt Saar i Armen og Hesten skudt under sig, men blev i en Fart forbunden og naaede endnu at faa 2 Heste til skudt under sig, inden Kampen endte. Det saae i Begyndelsen "noget surt ud", som Körber skriver; "paa een nær" glimrede Rytterne ved deres Fraværelse, og nogle af Bønderne kastede Geværerne. Men imidlertid havde de gjort nogle Fanger, og disse "fortalte dem, at Svenskerne vilde rive alting ned og sende Øens bedste Mandskab til Lifland. Da de hørte det, kom de paa andre Tanker og fattede en Resolution, saa at man skulde undres ved at see dem gaa løs paa Fjenden; og naar de havde fyret og ikke saa rask kunde komme til at lade igjen, vendte de Rørene og Musketterne om og slog løs med Kolben".

Endelig ud paa Natten, da de Danske ikke synderligt behøvede at frygt Skibenes Kanoner, begav to Partier af dem sig ned paa Strandkanten og angreb Svenskerne i Ryggen og turede med helt at omringe dem. Saa maatte de vige og reddede sig Kl. 2 om Morgenen ombord igjen med et Tab af 3

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Underofficerer og 40 Menige. De saaredes Tal opgiver Wrangel til c. 60, hvoriblandt Grev Josias v. Waldeck, 1 Captain, 1 Lieutenant og 3 Fændriker - altsaa kom kun Halvdelen af hans 200 Mand usaarede ombord igjen. "Jeg havde ikke troer, at Fjenden skulde være saa stærk paa Øen og væрге sig saa tappert", skriver Wrangel Tirsdag Morgen ombord paa "Falken"; "vi er nu med vore Skibe halvandet Musketskud fra Stranden, men de respektere ikke Kanoneringen det ringeste."

Det fik han at føde, da han saa for at gjøre endnu et Forsøg vilde varpe Skibene nærmere ind lidt sydligere, hvor Kysten var Flad. Thi de Danske overdængede fra Stranden Baadene saaledes med Musketkugler (der blev bl. a. den svenske Major Barcka paa Wrangels eget Skib skudt i Æjet), at Wrangel maatte opgive det og Tirsdag Eftermiddag sætte Kursen nordpaa igjen. Naar Körber anslaar de Svenskes Tab til 3 - 400 Mand, er det altfor højt; men ved Wrangels Opgivelse maa det mærkes, at han i sin Rapport kun angiver Tallet paa Døde og Saarede af selve den landsatte Afdeling og tier om, hvor mange der faldt ved Rytternes mislykkede Forsøg paa at komme i Land om Mandagen og ved Varpningen om Tirsdagen. Den landsatte Kanon, som blev Steensens Død, og to Tønder Krudt erobrede de Danske; "og havde Rytterne staaet med os, som de burde, havde vi vel gjort nogle Fanger", vidnede Bønderne siden.

Men den Tirsdag var Øen nær bleven erobret fra den anden Side. Efter Wrangels Ordre førte Oberst Puttkammer en anden Expedition over fra Svendborg, som skulde se at komme i Land ved Strandby og tage Skansen der, mens Wrangel beskæftigede de Danske paa en anden side af Øen. Og det lykkedes Tirsdag den 8de udmærket.

Der var kun en Post paa en Lieutenant og 20 Mand i Skandsen; Resten var Mandag Eftermiddag draget til Andmose og var altsaa en halvtredie Mil borte. Vagten flygtede efter nogle faa skud, og Puttkammer tog Skansen i Besiddelse, bragte 3 Kanoner i Stilling og satte sig godt fast med 250 demonterede Ryttere, vel væbnede med Karabiner og Pistoler. Strejfpatrouiller af Ryttere udsendtes om Aftenen, dels til Tranekjær, hvorfra de bl. a. bortførte Kapellanen Hr. Rasmus Clemmensøn, og dels til Rudkjøbing, hvor de kun "fandt liden Anstalt til Modværge", og satte Borgerne i den største Angst, saa de strax opgave Haabet og sendte to Mænd ud til Strandby for at bede om Naade. En Baad afgik med Melding til Rigsadmiralen. Den traf ham Onsdag Morgen tidlig ved "Langelandshoved", og han styrede strax ned langs Vestsiden af Landet.

De Danske fulgte hans Bevægelser paa Land. Han sendte da først Generaladjutant Lindenberg med 2 Skuder Ryttere, og saa General Grev Waldeck forud til Strandby for at forstærke Oberst Puttkammer, imens han selv for at fastholde de Danske nordpaa gjorde et Landgangsforsøg et sted i Nærheden af Lohals, hvor han dog paa Grund af den dyndede Bund ikke kunde faa Baadene hurtigt nok i Land og efter en ny Træfning ved Stranden igjen maatte opgive det. Og inden hans Undsætning naaede til Strandby, var Skansen tagen tilbage og de Svenske ogsaa fordrevne derfra. Onsdag Morgen kom Lieutenant Jakob Andersen med 150 Soldater og Bønder marcherende sydfra. Det var Halvdelen af Steilerskandsens Besætning, som ved Rygtet om Angrebet kom til Undsætning, da alt sydpaa var roligt. Skjøndt de var altfor faa, stormede de dristigt løs paa Skansen, men blev drevne tilbage; og Oberst Puttkammer selv og Obert Planting, der var fuldt med ham fra Svendborg, huggede ind paa dem med den snes Heste, de havde bragt med; "havde de da havt Ryttere, skulde de snart have kastet hele Langeland overende", skrive Planting. Jakob Andersen blev fangen og hans Folk adsplittede. Men Oberst Puttkammer blev dødelig saaret af en kugle og bad Planting føre sig over til Svendborg. Som Besætning i Skansen efterlod de 200 Mand, det lovede at holde den, til der kom Undsætning; og de to Oberster sejlede, medtagende Jakob Andersen og Kapellanen. (Puttkammer døde samme Aften "sanft und selig" i Svendborg.

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Kapellanen fortalte siden, at han havde sagt, at kunde han blot leve 3 Dage, saa skulde Langeland højlig betale hans Død).

Men om Natten havde Bernebach faaet en Del af den sejrende Styrke fra Andemose Knøs samlet ved Tranekjær, og op ad Formiddagen angreb de Svenskerne, først dem, der havde spredt sig for at plyndre, og saa Skansen med saadan Kraft, at Fjenderne hurtigt blev jagne ombord med saadan Kraft, at Fjenderne og flygtede til Svendborg. Under Plyndringen afbrændte Svenskerne de tre nærmeste Gaarde, Pæregaard, Empegaard og Knarager.

Dermed var endelig Onsdag den 9. Februar efter tre Dages Kampe Angrebet helt afslaaet. Og det var væsentlig Bønderne, der her - under en dygtig Fører og med en Kjærne af egentlig disciplinerede Soldater til Støtte - havde sejret over Karl Gustavs Veteraner. Ret overensstemmende angives Øens samlede Forsvarsstyrke til ialt 200 Ryttere og c. 1000 Fodfolk, af hvilke de 7 - 800 var Bøndernes Opbud og Landstormem. Men det var jo langt fra dem alle, der var med, og Rytterne viste sig ganske værdiløse. Nogle af dem deserterede ret aabenlyst lige før Kampen. Den 7. Februar, da Landeværnsmændene i Hobe fra hver By skyndte sig nordpaa, mødte de Frellesvig Mænd Nord for Snøde Cornetten Cort Diderich, som selvtrædie kom ridende sydpaa, men red afvejen for dem. Og lidt efter mødte Folkene fra Tranekjær ham i Snæbeltoft, men da var han alene. De spurgte ham, hvordan det stod til nordpaa; han svarede, at det stod vel til og nok vilde falde godt ud, hvis de vilde holde sig brav. Næsten Aften, da de igjen fordredes til Pæregaard med de samme Frellesvig Mænd; da spurgte Henrik Lytke af Rudkjøbing, hvor deres Cornet var; de svarede, at det viste de ikke. Søndagen derefter blev Frellesvig og Tranekjær Sognemænd fordret, at de skulde tage deres Gevær med dem til Tullebølle Kirke. Da blev det befalet af deres Officerer, at de skulde søge efter Cort Diderich udi Klausebølle og i Skovene, men fandt ham ikke. Og han viste sig ikke paa Øen, før Freden var sluttet. Saa boede han i Rudkjøbing og gjorde bl.a. 1671 tapre Spektakler ved et Bryllup paa Raadhuset i Rudkjøbing, hvor han sammen med sin Søn, der ogsaa var soldat, overfaldt Poul Harder i Lollesgaard, fordi han ikke vilde drikke med ham. I den Anledning blev hans Krigsbedrifter opfriskede for Retten.

Udmærket Nyttede gjorde derimod de to hvervede lollandske Fodfolkskompagnier, fordi det var paalidelige og krigsvante Folk. Af Bønderne var det ganske naturligt mest krigsvante Folk. Af Bønderne var det ganske naturligt mest Nordlangelænderne, der kom til at bære disse Dages Byrde og Hede. De, der siden afgav Vidnesbyrd om et og andet i disse Kampe, var alle fra den nordlige Del af Øen: Claus Einfeldt i Snøde, Peder Poulsen i Tressebølle, Anders Lauesen i Helletofte, Mikkell Mortensen i Tranekjær, Niels Pedersen og Ole Brun i Frellesvig, Jacob Smed i Simmerbølle og Henrik Lytke i Rudkjøbing.

De faldnes Tal findes ikke opgivet. Foruden Steensen og Gerber var der en Capitain, en Lieutenant og et Par Underofficerer, der er bleve lige saa navnløse som de faldne Bønder. De blev naturligvis begravede omkring paa Kirkegaardene, hvor de hørte hjemme; til at rejse nogen af dem et Minde var Tiderne ikke. Af de Svenske blev "en Gravfuld" jordede ved Andemose Knøs.

Steensens Fald var et uerstatteligt Tab. Han havde gjenne et langt Liv vundet alles Tillid og var et naturligt Midtpunkt for Forsvaret. Endda var det maske værre, at Bernebachs haarde Saar nødte ham til at afgive Kommandoen og lade sig føre over til Naskov, hvor han siden kom sig og med Hæder deltog i Byens Forsvar, til han den 9. Juni faldt i Spidsen for et ellers heldigt Udfald. Lollikkerne huskede længe "salig Bernebach", som de altid kaldte ham. Paa Langeland, hvor han (som Rogert siger) "satte sit Navn i et saadant Æreminde, som aldrig uddør, saalænge Langeland er til og dets Historie læses", kaldtes han altid kort og godt "Oberstlieutenanten" - saalænge man huskede ham.

6. Köbers Rapport om det afslaaede Angreb den 7. - 9. Februar ender med en Bøn om dog at sende nogle Orlogsskibe til Beltet for at redde "de arme tro Undersaatter og betrængte Mennesker" fra nye

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Angreb, at dog ikke Fjenden liderlig og skammelig skal bravere os og fratage os den ene Ø efter den anden. Denne Advarsel gjentog han idelig med Underretning om de store Forberedelser, Wrangel i Nyborg traf "til at reparere sin sidste Feiler".

Efter Bernebachs Afgang førte Ritmester Enevold Bille Kommandoen paa Langeland. Han havde været i svensk Fangenskab i Malmø, men var ved en dristig og eventyrlig Flugt undkommen sammen med sin Svoger, Grev Henrik Ditlev Holck. Ved hans Side stod Vincents Steensens Søn, Ritmester Christian Ulrik Steensen - "Gud og dette ganske Land kan vidne, at han haver standet imod Fjenderne efter hans salig Faders Død som en ærlig og tro dansk Mand", hedder det i hans Ligtale (se næste Kap.). Begge var de dristige og energiske nok, men ganske unge; og Bernebachs erfarne Aarvaagenhed og den gamle Landsdommers Autoritet savnedes haardt i det kritiske Øjeblik, der nu hver Dag kom nærmere. Körber var først i Marts selv herovre og instruerede alle paa det bedste. Den trediedel af Folkene, som havde de bedste Skydevaaben (mange var gamle og daarlige), blev fordelte paa belejlige Steder, hvor der altid stod Heste og Vogne rede til at føre dem hen. hvor Fjenden vilde angribe. Og de andr, som var fir for denne uafsladelige Vagt, maatte saa underholde dem, "til man seer, hvorhen Fjenden vender sig, eller til vore Skibe komme".

Men det blev Wrangel, der kom.

Efter Stormen paa Kjøbenhavn den 11. Februar var afslaaet, blev de sydlige Øers Erobring dobbelt nødvendig i de Svenskes Øjne. I Februar - Marts lod Wrangel i Nyborg Havn lave en Del store Pramme til Landsætning af Ryttere og samlede en hel Flaade paa 12 Orlogsskibe og henved 50 Transportfartøjer, som tog 600 Mand Infanteri, 3 Rytterregimenter og en Del Matroser ombord, ialt 2500 Mand. Med en Del af Styrken skulde Generallieutenant Horn angribe vest fra ved Strandby paa samme Sted, hvor Puttkammer var landet, mens Wrangel selv vilde angribe øst fra. Den 20. Marts afsejlede de med gunstig Vind, Horn ganske tidlig om Morgenen med saa stort et Forspring, at begge Angreb denne Gang kunde beregnes at ske samtidig.

Wrangel gik øst om Hou og lagde sig Kl. 2 om Eftermiddagen ud for Uglebjerg, en lille halv Mil nordligere end sidst, saa nær ved Land, at man fra Skibene kunde skyde ind paa Stranden ogsaa med Musketter. Alt var forud ordnet paa det omhyggeligste. Fodfolket begyndte Landgangen i Baade og Pramme under Oberstlieutenant Wulff og Major Lindenberg, tæt efterfulgte af Rytterne i de store Pramme og dækkede af Skibenes Ild.

Men de blev varmt modtagne. Vandet var temmelig fladt og Prammene besværlige at faa frem. Fra Land overdængedes de med Kugler; mange af Baadfolkene blev saarede, og to store Pramme med Major Lindenberg og 50 Musketerer drev af og kom paa Grund og kunde ikke under Kanon- og Musketilden fra Land manøvreres af igjen. De andre Baade havde altfor fuldt op med deres eget til at komme dem til Hjælp. Fra Land satte baade Ryttere og Fodfolk ud i Vandet og angreb Prammene "uden respekt for Kanonerne", saa Majoren og hans Folk matte overgive sig og blev for Wrangels Øjne ført fangne i Land (ialt 64 Mand). Ogsaa Oberstlieutenant Wulffs Pram kom "paa Grund" - det vil vel egentlig sige, at da den kom ind og tog Bunden, og Folkene skulde til at springe i Vandet og gaa i Land, kunde der overfor den Modstand, de mødte, slet ikke tænkes paa det. Den slap med Nød af igjen og søgte tilligemed de andre tilbage til Skibene.

Wrangel maatte erkjende, at her "paa Grund af den stærke Resistentz og Modværge som og Folkenes Mængde intet videre var at udrette, som jeg da godt underdanigst kan forsikre Eders kongelige Majestæt, at ingen Soldater havde kunnet gjøre det bedre, end de gjorde det" - en smuk Anderkjendelse af de Danskes Forsvar.

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Han maatte lade sine Folk gaa ombord igjen og "tænkte saa paa andre Midler" til at skuffe Forsvarerne og ubemærket kaste Folk i Land et andet Sted. Dagens Tab opgjør han til 36 Døde og 100 Saarede - og altsaa 64 Fangne.

Om Aftenen blev han liggende stille der, men beordrede, at ud paa Natten, saasnart Maanen gik ned, skulde Transportfartøjerne og Prammene i største Stilhed følge ham Syd paa, naar han lettede med "Hjorte". Og Major Tering skulde blive liggende med de øvrige Skibe og Baade og Natten igjennem stadig alarmere Forsvarerne med Skinangreb for at fastholde dem og skjule hans Forehavende.

Planen lykkedes fuldkomment. Kl. 1 lettede ahn Anker, og dækket af Mørket naaede han med Landgangstropperne ubemærket helt ned i Nærheden af Spodsbjerg og landsatte om Morgenen, uden at et Menneske viste sig til Modværge, baade Fodfolk og Ryttere ved den sydlige Ende af Stengade Skov ved en lille Klint, som kaldtes Fjæleborg (eller Freileborg), hvor der er dybt tæt ind under Land. Det var samme Sted, Spanierne den 21. August 1808 gik ombord paa de engelske Skibe. Paa Øen fortaltes det, at en Forræder ved navn Niels Clemmensen havde ført Wrangel derhen.

Da det blev lyst, mærkede Forsvarerne Uraad. Og saasnart de ved udsendte Ryttere fik Bud om, at Wrangel var kommen i Land med stor Overmagt og begyndte at marschere Nord paa, erkjendte Anførerne strax, at al videre Modstand var haabløs og lod Bøderne sprede sig gjennem Moser og Skove og søge hver til sit for ikke at blive trufne med Vaaben i Haand.

Wrangel fik Melding om, at der kæmpedes ved Strandby og marcherede derhen. Men da han naaede dertil, traf han kun Horns Afdeling, som var roligt at gaa i Land. De havde fundet den samme heltemodige Modstand som Wrangel selv, saa ogsaa deres Angreb den 20. var ganske afslaaet. Men nu til Morgen havde de set Forsvarerne ved Meldingen om Wrangels Landgang kaste Vaabnene i Løbegravene og sprede sig til alle Sider.

Dermed var saa Øen den 21. Marts erobret. De 64 Mand, de Danske den foregaaende Dag havde fanget, fik Wrangel nu igjen; men han havde dog den ærgrelse, at Major Lindenberg, hans Lieutenant og 2 Fænrigger endnu før Overgivelsen blev sendte i en Baad til Nakskov. Han lod forgæves sin egen Jagt forsøge at indhente dem. Til Nakskov reddede sig ogsaa en Del af de danske Soldater og adskillige Langelændere. (Da Nakskov senere overgaves, betingedes der dem Frihed til at vende hjem). Derimod gav Enevold Bille sig fangen tilligemed andre Officerer og Ryttere; men nogle af de Soldater, Körber havde hvervet paa Øen, krøb i Bondekofter igjen og fortrak sig, til Øen blev befriet.

Om de Faldne haves liden Efterretning. Tilfældig nævnes Anne Madses i Ennebølle som Enke efter en af de Mænd, "ser blev skudt ved Ullebjerget". Ikke alle Bønderne naaede hjem, da de spredte sig. Nogle blev jagede og skudte; og nogle vilde ikke kaste Geværerne, men prøvede endnu enkeltvis Kamp mod de Svenske, der havde spredt sig til Plyndring. Saadan blev Rasmus Jensen Smed i Magleby skudt Norden for Skrøbelev Kirke. Og Peder Lauridsen i Longelse, Rasmus Fyenbo i Magleby og Skriver Simon Poulsen paa Tranekjær omtales ogsaa som "skudte, da de Svenske tog Landet ind".

Endnu samme Aften gik Wrangel ombord igjen og sejlede videre til Als, indtog Nordborg, men angreb forgjæves Sønderborg, og sendte saa nogle Dage efter fra Faaborg alle Landgangsfartøjerne til Nyborg igjen for at bruges ved den planlagte Overgang til Lolland. Søm Øverstbefalende paa Langeland efterlod han Generalmajor Grev Johan af Waldeck med 3 Rytter regimenter.

Körber sendte næste Dag Efterretninger til Kjøbenhavn om Øens Indtagelse. "At det gode Land er taget, gjør mig af Hjertet ondt, især for de stakkels tro, ærlige Undersaatter, som har værget sig saa ærligt, fordi de nu saa ganske og aldeles i Bund og Grund skal ruineres og plages.

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Den 30. Marts - 9 Dage efter Erobringen - kom Niels Heldt med sin Eskadre til Langelandsbæltet, slog 6 svenske Skibe paa Flugt og erobrede "Hvite Svan" paa 50 Kanoner, "fyldt af Lavinds Roug og Rab". Körber lagde strax Planer til at tage Øen tilbage, inden Fjenden fik sat sig for fast derovre og bad, om Admiralen med Flaaden maatte komme og hjælpe dermed. Men denne blev foreløbig indesluttet af den overlegne svenske Flaade, og snart efter blev Körber selv indesluttet i Nakskov. Ogsaa senere var der Tanker oppe om at befri Øen. I Juni søgte Hans og Frederik Ahlefeldt at organisere et Togt fra Femern for at tage Langeland tilbage og undsætte Nakskov, men det gik i Stykker paa Hollændernes Utilbøjelighed til at hjælpe de Danske altfor meget. Og i Juli fortalte i det mindste Grev Waldecks Spejdere, at en overløben Lieutenant havde en Plan til over Ærø at gjøre Togt til Langeland. Det blev altsammen til intet.

7. I 8 Maaneder fra den 21. Marts til den 19. November blev saa Øen "i Bund og Grund ruineret og plaget", "og vi da endelig Straffen maatte udstaa og undgielde, som vi vel havde fortjent og endnu daglig fortjene" siger den Snøde Skipper Mikkel Nielsen Kok, som han efterladt nogle Optegnelser om denne Tid, han selv oplevede som Dreng.

Der blev strax almindelig Plyndring. Grev Waldecks Ryttere var en af de værst berygtede Afdelinger i den Svenske Hær; og saa vildt gik det efter sagnet til, at de i Rudkjøbing korsfæstede en Borger paa hans egen Gadedør. Derefter paalagdes haarde Kontributioner, og baade Adelsmænd og Bønder, som havde baaret Vaaben, maatte "ranconere sig" med Penge, hvad der kun var Datidens Krigsbrug. Niels Hardebo til Egelykke beretter om, hvordan han den 21. Marts blev først til Odense og sad "til Gevaldigerens" i 18 Uger, og i den tid laa 85 Ryttere i Kvarter paa Egelykke og fortærede alt; og saa maatte hans Hustru, for at han kunde komme løs, rantzonere ham med sine Smykker og Klenodier (en Diamantring til 120 Rd.; en sløjfe med 9 Diamanter, 24 Rd.; nok en Guldsøjfe med en Diamant udi, 16 Rd.; en Sølvkande, vejte til 44 Rd., to forgyldte Bægere 24 Td. og et ostindisk Krus med Sølvlaag). Og foruden det maatte han endda ved Laan mod Pant i sit Gods skaffe 200 Rd. til, inden han kom løs.

Under Paaskud af at skulle have "Diskretion" eller "Salvegardepenge" eller under slet intet Paaskud vedblev Rytterne, som blev lagte i Kvarter over hele Øen, at pine Borgere og Bønder og ofte deres Kvinder med for at faa dem til at rykke ud med den sidste Skilling eller Værdiggjenstand, de havde nedgravet eller blot mistænkte for at eje "som usigeligt er at opregne, med Bukspænden, Pisken, Skrurer paa Fingrene, Hovederne med Strikker ombunden og saa haardelig anskruet, at Blodet er sprungen ud af Næse og Mund, saa og med Gløder paa Hovedet og Fødderne brændt, med meget mere Tyranni og uhørlige Piner, ikke som christne Mennesker, men som Tyrker og Uchristne, naa de havde ikke mere at give dem, hvorover de Del, som af Pinen er undkommen og frygtet for videre Plage, haver sig selv om Livet bragt". Saadan vidnede Snøde Sognemænd bagefter derom, og ganske lignende Ord bruge Sognevidner fra Bøstrup og Tranekjær.

Den 25. April skikkede Sognepræsten i Rudkjøbing, Provst Terchel Christensen, Kapellanen Hr. Niels Jensen Kaibjerg op til Markus Pedersens i Torpe, "at jeg paa mit Embeds Vegne skulde trøste hannem og hans Hustru Inger, som var meget ilde med farne af den Lieutenant, som laa hos hannem i Kvarter". De laa begge i Sengen. Og mens Præsten talte med dem, kom Lieutenanten ind i Kammeret til dem og vilde nøde ham til at give ham et bevis paa de Penge, som Hr. Terchel Christensen var Markus skyldig; og Præsten havde Møje nok med at undgaa det. Markus Pedersen døde kort efter af Følgerne, og Enken blev saa igjen pint til at fremskaffe alle sin Mands Gældsbreve.

Om Ritmester Sarnnausens Bedrifter mod Fruen paa Skovsbo fortæller Landstingsbogen saaledes:

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

"Nogen Tid efter Obrist Loffner med andre flere var dragen til Fyen og Obristlieutenant Butler med nogle andre svenske Officerer og Ryttere blev her tilbage (altsaa henimod Slutningen, da de begyndte at føle sig true), da lod en svensk Ritmester ved Navn Blatzar Uldrich v. Sarnhusen med Gevalt tage velbyrdig Frue Karen Pors fra hendes Gaard Skovsbo og lod føre hende til Rudkjøbing og der vilde afnøde hende 200 Rd. under Trussel om at lade hendes Gaard plyndre og brænde og hende selv plage med Bukspænden o. l.". Endelig tog han til Takke med Arent Frantsens Forskrivning paa 150 Daler og lovede hende paa Cabaliers Parol, at hendes Gaard ikke skulde blive plyndret. Men desuagtet blev hun allerede af dem, som convoieret hende hjem, plyndret baade for Perler og andet, og de havde nogle Steder begyndt at antænde Gaarden og vilde afbrænde den. Og siden lod endda samme Ritmester Skovsbo udplyndre for hvis, der endnu fandtes, og pinte hende og hendes Pige til at vise ham det nedgravede Sølvstøj.

Klager nyttede ikke det mindste; thi Grev Waldeck selv og hans Næstkommanderende Oberstlt. Butlar bar sig ganske ligesaadan ad. Butlar blev indkvarteret hos Landstingsskriver Niels Hansen i Rudkjøbing, og fra ham er bevaret følgende

"mit sandfærdige Vidnesbyrd anlangende hans Exc. Grev Waldecks Obriste Lieutenant Hans Christoffer Treusch von Butler, som fik sit Kvarter hos mig den anden Dag, efter Landet sidst blev erobret. At nogen Dage efter kom til mig i Kvarter, begjærede han til Discretion en ganske stor Summa Penge, som jeg aldrig var god for at udgive, eftersom jeg det andet Aar, der Fjenderne marcherede her igjennem Landet, paa det Høieste blev udplyndret, saavel og nu sidste Gang. Der jeg det ikke kunde udgive, lod mig tvende Gange med Rytter ved deres Heste trække frem og tilbage til Traneker Slot og der indsætte i Tyve-Fængselet udi tre Uger til Vand og Brød, det jeg ikke dog nogen Dage tilige maatte bekomme, ikke heller en Haandfuld Foder eller Straa at ligge paa; sagde derhos, at jeg skulde sidde der, til jeg blev sort, uden jeg skaffet hannem de Penge. Og fra den første Dag han kom til mig, maatte jeg eller min fattig Hustru og Børn ikke være et Stkke Brød eller en Haandfuld Korn mægtig til Underholdning eller noget det allerringeste, jeg eiede; og truet min fattig Hustrue, at dersom han ikke fik de Penge, skulde han lade begge hendes Ører afskjære og slaae paa Kagen, hvorover hun borget og laante hos en og anden og nogenledes den Gang fik stillet ham tilfreds, og jeg kom af Fængslet paa nogen Dages Tid. Saa begjærede ham ugentlig 20 Rdlr., dog lod det paa 12 Rdlr. Der jeg dem ikke kunde udgive, lod han mig atter igjen med Rytter ved en Hest trække til Snøde og indsætte hos Gevaldigeren, sluttet udi i Jern til en anden Mand med Hænder og Fødder, hvor jeg sad paa femte Uge, og drev saa min fattig Hustru og Børn af Huset i stor Elendighed og indsatte sin Staldmester igjen, og han selv drog paa Landsbyen og med sig tog alt hvis Proviant, som endda ikke var fortæret, saa vel som Sengklæder og andet. Hvis han ikke selv lod tage, tog hans Folk. Saa maatte min fattig Hustru søge om hjælp igjen og løse mig ud, og gav hannem nogen Penge; Resten maatte jeg give hannem Brev paa. Derimod lovet han mig mit Kobber, Messing, som jeg havde forvaret og hans Folk opsøgte, samt mine Faar, Sengeklæder og andet, han lod mig fratage, at sælge til Pengene, det dog intet holdt eller efterkom, men maatte give hannem Pengene alligevel, og derfor maatte til brugelig Pant udsætte, hvis Jord jeg havde her for Byen, saa jeg fattig Mand med Hustru og Børn er geraaden i største Armod og Elendighed. End og havde jeg tvende Skrin i Naskov med noget Lintøj og andet, vi havde lagt Vind paa efter den første Udplyndring. Det fik han Kundskab om, saa der Byen var over, maatte jeg med hans Folk det hente, saa tog han det bedste, det andet tog hans Hofmester og Tjenere, med andet mere, som for vidtløftigt var at antegne".

Grev Johan af Waldeck selv, Stormand og Kavaller som han var, er noksom karakteriseret ved den Maade, hvorpaa han skilte en jævn Rudkjøbing Skipper Christen Mogensen, af med hans Skude. Han havde længe maatte sejle for de Svenske og dertil holde en Ritmester med hans Tjenere i Kvarter, saa han

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

var helt forarmet. Omsider lovede Grev Waldeck ham skuden fri, naar han først havde ført en Skudefuld af Heste, Øxne og Køer til Rostock for Ritmester Pris. "Dog der jeg kom der og vidste ikke andet, end jeg da var fri, da havde Grev Waldeck hemmelig solgt Skuden til Ritmester Pris, og jeg fattige Mand maatte gaa derfra med saa blot, som jeg var".

Tranekjær Sognemænd erklærede udtrykkelig om Greven, at "naar som helst nogen vilde klage for hennem, hvorledes hans Underhavende tracteret os fattige Undersaatte, ... tog alt, hvis de forefandt og endda pinede dem værre, end en Bøddel kunde pine en Misdæder, for det, de ikke havde, finge de dog ingen Trøst hos hannem, thi han lod selver lige saa ilde handle med dennem, som skulde contrbuere til hannem selver, saa lige som Herren var, saa var ogsaa Tjenerne." Tingsvidnerne kan slet ikke finde Ord stærke nok: "Aldrig kan vi give Grev Waldeck og hans underhavende Folk saa ondt og slemmt Rygte og Skudsmaal, at han det jo langt værre og slemmere haver forskyldt og fortjent". Det bør derved bemærkes, at mellem de Officersnavne, der er knyttede til disse Skændigheder, er der ikke et eneste svensk. Baade Officerer og Ryttere var mest Tyskere.

I de sidste Plyndredage i November hørte man den ene Bonde sige til den anden: "Nu har mine Rytter solgt min Ko" etc. Og Røverne stredes sommetider om Rover. "Hans Rasmussen i Bremlebjerg havde lagt en graa Fole til; den hentede Rytterdrengene, der laa til Laurids Clausens, og nogle Gange hentede Rytterne, der laa i Bremlebjerg, den tilbage igjen; og naar den blev ført bort, fulgte Moderen med paa Vej, og de drev hende derfra og red bort med Folen; og Cornettens Dreng, som hed Blodsærk, skar Ørerne af samme Fole."

Om muligt endnu haardere end Plyndringerne føltes det, at Langelænderne udskreves for Fode til Krigstjeneste for Fjenden. Naturligvis blev de fangne Ryttere uden videre puttede ind i den svenske Hær (og tildelte Oberst Planting). Og allerede den 25. Marts gav Carl Gustav Ordre til at udskrive 500 Knægte blandt Bønderne til Oberst Gideon Rothes Regiment. Foruden dem beordrede han den 9. Maj endnu Præste-, Foged- og Sogneryttere udskrevne og deraf dannet to Kompagnier under Oberstlieutenant Lindewurm. Hvor mange der virkelig blev sendte bort for at tjene under de svenske Faner i Polen, er ikke ganske klart. Saa mange som ordrerne lød paa, kunde der ikke skaffes. Sidst i April kom Oberst Rothe og sidst i Maj Oberstlieutenant Belling herover for at modtage udskrevne Folk. Sikkert er det, at den 14. Juli afsendtes 270 Mand over Lolland til Riga. Og om Efteraaret blev nogle ført til Rügen og Pommern. Siden forklarede bl. a. 1661 Laurids Hansen i Henninge, at "nu om Mortensdag bliver det to Aar, han var til Ry med flere af Landet henført af de Svenske; da saae han, at Laurids Pedersen af Tryggelev til forskrevne Ry blev død og begravet, eftersom han selv var med af kaste Graven". Tingbøgerne nævner ikke faa af de bortførte; og det kaldes "over alt begrædeligt og klageligt, de mange Folk, han udtog, ikke aleneste unge Karle og Dreng, en ogsaa gifte Mænd, saa deres fattige Hustruer deriver med Børn tillige udi største Elendighed er geraaden og mange døde af Hungersnød". Paa Fyen gav lignende Udskrivninger Anledning til Uroligheder; og da Carl Gustav netop samtidig hermed sidst i Maj raadede Wrangel til at lægge et Regiment Dalkarle over paa Langeland, maa vel ogsaa Klager derfra have naaet ham. Af de Bortførte kom efter Krigen nogle levende tilbage, en tildels til ødelagte Hjem. "Christen Hansen af Hesselbjerg blev af de Svenske voldelig bortført med de andre Bønder her af Landet, saa at imidlertid han var borte, døde hans Fader fra, at han ikke fik det allerringeste efter ham." "Eyler Rasmussen, Magleby, hvis Fader blev skudt den 21. Marts, tog de Svenske fangen, som var under deres Magt of Vold, indtil nu forgangen Pintsedagstide (1660) kom han fra dem igjen, og imens brød Fjenden hans sal. Faders Hus ganske af og det forbrændte og ødelagde og bortplyndrede, hvis der var." o. s. v..

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

"De haver og mange skjønne Gaarder og Huse nederbrudt og opbrændt", klages der fra Snøde, og saadan gik det over hele Øen. Tildels under de gjentagne Plyndringer, i Vildskab eller ren Kaadhed, som da "anden Dagen efter, at de Svenske haver erobret Landet, var en Del af deres Ryttere i Fodslette og plyndrede, var og i Kirken og oven paa og søgte efter Gods og brød Blokken; og en af dem lagde en Lunte til det Krudt, som var hensat over Koret, saa det sprængte Kor, Sakristi og en Del af Hvælvingen og Muren; og de Svenske tog det Bly bort, saa laa og var beholden over Koret".

Naar først de rørlige Sager i et Hus var borte, og derpaa Grubekjedel og Jernkakkelovn, og Huset forladt, kom Turen til Bjælker o. l. For et Par Loftsfjæle kunde en tørstig Rytter altid faa et Krus Øl, om ikke andre Steder, saa hos Hans Krøger i Rudkjøbing, som ikke var det mindste kræsen - naar han saae en Svensk gaa forbi med sligt, raabte han til ham: Du gaaer vild, her skal Du ind!

Men langt de største Ødelæggelser af den Art voldtes ved, at Svenskerne til deres Befæstningsanlæg hensynsløst brød Gaarde og Huse ned for paa den nemmeste Maade at faa Træ til Palisader o. l.

Rudkjøbing 1659

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Der er foran (s. 129 og 208) omtalt, at Christian IV begyndte at befæste Rudkjøbing, men at det dels paa Grund af Pengemangels og dels paa Grund af Borgernes og Bøndernes Trevenhed gik overmaade langsomt, og i de 15 Aar var der ikke blevet mere end halv færdigt. Nu kom det under Svenskernes Haand i fuld Orden paa 3 Maaneder. Allerede den 31. Marts sendte Carl Gustav Oberst Schwengel over til Rudkjøbing got at bygge Befæstninger. De udskrevne Langelændere blev foreløbig brugte til at arbejde derpaa, og sidst i Juli meldes Rudkjøbings Befæstning færdig. Desuden blev mange Steder paa Øen "opsat Vagtboder og Beredskaber", f. Ex. paa Hou, Troldebjerg, paa begge Sider af Indløbet til Lindelse Nor, og Indløbet blev tildels spærret ved Forsænkninger. Musketerer og Kanoner sendtes over fra Fyen til at besætte Værkerne, Og da Grev Waldeck, som stadig ventede danske Angreb, kom i Tanker om, at danske Skibe kunde kaste Folk i Land paa Siø og derfra gjøre sig til Herrer over Rudkjøbings Havn, blev ogsaa der opkastet Skanser og en engelsk Capitain med et Kompagni Fodfolk lagt derover. Der var ikke morsomt, og Provianteringen var ikke saa regelmæssig som ønskeligt, saa de engelske Soldater derovre gjorde "med Gevær og brændende Lunte" Mytteri mod deres Officerer og blev med Møje bragte til Ro.

8. Ud paa Efteraaret, da Ruyters Flaade endelig fik Lov at føre Schacks og Ebersteins Hær over fra Halvøen, tænkte de Svenske sig Muligheden af, at det første Angreb kunde komme til at gjælde Langeland; Pfalzgreven af Sulzbach havde Ordre til i saa Tilfælde at lade Øen afbrænde og trække Tropperne til Fyen. Men Angrebet blev jo strax rettet mod Fyen. Grev Waldeck var da med en Del af sine Folk kommanderet derover og havde ved Afrejsen bortført saa meget Rov som muligt. De 14. November blev han med den øvrige svenske Hær taget til Fange i Slaget ved Nyborg. Og saa snart som muligt efter Slaget beordrede Schack Oberst Christian Urne (Jørgensen) til med 100 Ryttere at foretage en Expedition til Langeland og befri Øen for de Svenske. Urne sendte strax sin Trompeter afsted til Langeland for at opfordre de Svenske til Overgivelse og skaffe Efterretninger og første sine Folk til Svendborg.

Paa Langeland var Oberstlieutenant Butlar eterladt med Resten af Rytterne og de engelske Fodfolk og skulde, hvis han angrebes af Overmagt, gaa over til Lolland med Folk, Vaaben og Sadler og eterlade Hstene, som der ikke var passende Fartøjer til. Men ved rugtet om Slaget ved Nyborg og end mere ved Opfordringen til Overgivelse udbrød den største Forvirring. Langelænderne rejste Hovedet. Den engelske Major Reames og hans 76 Mand overgav sig og gik over til de Danske, uden Tvivl tilskyndede af

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

nogle danske Officerer, der som svenske Fanger var bleven liggende i Rudkjøbing. Af dem kjendes Capt. Bastian Reuss, som var en brav og modig officer, og Lieutenant Jakob Christensen Rose, Broder til Præsten i Rudkjøbing og forresten en Pralhals og Vindbeutel, der paa en ret tvivlsom Maade havde frataniseret med de svenske Officerer under sit Fangenskab. Senere roste han sig af, at han den 19. November "ved Guds Bistand og Krigs-Behændighed havde taget Landet ind igjen fra de Svenske". Det var kun Praleri; men sikkert har han dog været virksom til at forøge Forvirringen mellem den upaalidelige Del af deres Folk og faa de flest mulige til at løbe over.

Ogsaa mellem de svenske Ryttere blev der Mytteri. Mange af dem nægtede at forlade deres Heste og maaske tillige Kvinder og Børn, som de førte med sig, for saa paa Lolland at skulle tage en Musket paa Nakken. 50 af dem sluttede sig til Major Reames og Borgerne i Rudkjøbing, som lod Byens Porte lukke for de Svenske, bragte 4 af disses egen Kanoner i Stilling imod dem og fængslede den svenske Ritmester Bruchtorp. Ligeledes erklærede en Lieutenant og 40 Ryttere, der laa paa Faareveile, sig for danske. Om alt dette fik Urne den 19. November Bud i Svendborg, ikke blot af sin Trompeter, men ogsaa af 3 Borgere og to engelske Underofficerer, som Major Reames sendte over til ham. Dog sagdes en Deel af de svenske Ryttere at ville fægte, og han bad derfor Schack for en Sikkerheds Skyld sende ham Forstærkning og nogle Fartøjer til at overføre sine Folk med, samt et Skib eller to til Langelandsbæltet for at afskære Svenskerne Vejen til Flugt.

Selv tog han samme Aften med en armeret Jagt, der netop laa i Svendborg Havn, over til Rudkjøbing for at se, hvad der var at gjøre. Og der fandt han, at de svenske Officerer allerede havde opgivet det Hele. Den samme Dag var et halvt Hundrede Mand under en Lieutenant satte over til Lolland, og næste Morgen slap Oberstlieutenanten ogsaa over med endnu nogle Baade og Resten af dem, der blev tro - i yderste Øjeblik; thi der nærmede sig et Par danske Skibe fra Nyborg. Af de c. 300 svenske Ryttere og Marodører, der endnu om Morgenen den 19. var under Butlars Faner, overgav Halvdelen sig, saa det blev kun en Rest paa godt 100 Mand, han fik reddet af de tre Regimenter (Waldeck, Königsmarck og Oefener) med Opgivelse af Heste og alt Tros. Adskillige Officerer og Ryttere maatte endog efterlade Koner og Børn. Urne behøvede altsaa blot at tage Landet i Besiddelse.

Dermed fik Øen saa endelig Ro. Det engelske Kompagni blev sendt til Nyborg og de fangne eller overløbne Ryttere for største Delen stuknes ind i Urnes Regimet, i hvilket Jakob Christensen fik Bestalling som Ritmester. Capt Reuss fik et af de to Kompagnier, der lagdes i Kvarter i Rudkjøbing, og kaldte sig i December Kommandant paa Langeland. Som saadan afløstes han dog snart af Oberstlieutenant Normand; og der skete forskellige Omlægninger af Indkvarteringen, som der forarmede Borgerskab gjentagne Gange klagelig bad om at slippe af med. Men Reuss vilde man gjerne beholde paa Øen, hvor han ogsaa blev og omtrent 1670 døde som Major. De 12. Febr. 1660 døde jo Carl Gustav, og en 27. Maj sluttedes Freden.

9. Fjenden efterlod, siger Mikkel Kok, "et fordærvet Land, som aldrig kam komme til den Velstand, det før var". En hel række Synsforretninger viser, hvor stor Ødelæggelsen var. Af Rudkjøbing Bys 114 Gaarde og Huse (foruden nogle Smaaboder) laa ved Synes den 12. Okt. 1660 bogstavelig Halvdelen i Ruiner eller var "slet borte", og kun 52 var nogenledes ved Magt. Gjentagne Gange blev Trankjær Slot og Len besigtede, og det erklæres 20. Sept. 1661, at paa Slottet var "alt Inventar borttaget af Fjenden undtagen et Degntrug og et Rustetrug"; intet var saaet i Markerne. Af Lenets 349 Gaarde og Boliger var 135 ganske øde, 108 mere eller mindre ruinerede, men dog beboede, og 106 var nogenlunde ved Magt. Alene i Magleby Sogn var der 80 øde Gaarde. Af Skovsgaards 23 Gaarde var endnu 1670 de 17 øde. I Longelse og Fuglsbølle Sogne, som hørte til de mindst medtagne, havde "Sognemændene beholdt meget lidet og de

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

fleste intet, somme to Køer, somme 1 og somme ingen". Endnu 1662 var to af deres Bymarker usaaede; 3 - 4 Mænd maatte lægge sammen om en Plov; Herresfogdens Enke havde saaet 1 Skp. Byg og 2 Skp. Havre etc.

Allerede i Efteraaret 1659 var Landet stærkt affolket, og værre blev det i den haarde Vinter, der fulgte, da der saa godt som intet var at møde den med. Capt Reuss skriver den 19. dec. 1659 fra Rudkjøbing, at Borgerne, da de ikke har Penge, har kjøbt Salt af en Skipper fra Kiel for 400 pd gammelt Kobber og Oxehuder, som tilhørte Oberst Chr. Urne; der er stor Mangel paa Victualier, saa der dør daglig 10 eller 11 Personer paa Landet, "undt grosser Hunder endtlich fürfallen wirdt." Og der blev Hunger. "Anno 60, efter Svensken blev slagen ved Nyborg og nødtes at kvittere dette Land", skriver Præsten i Tryggelev, Hr. Erik Christensen Humble, som selv blev aldeles udplyndret, "døde der nogle Hundrede af mine Sognefolk af Hunger. Ved min Salighed, de hente Mak hos mig og bagede Kager af og aad. Hørknevler og Katostrødder hjalp dem i Foraaret. O en elendig Tid, in quod nos reservasti domine". Nord paa Landet var Tilstanden den samme. "Der de Svenske drog af Landet, og Hans Hansen i Bøstrup var død, led hans Enke og Børn stor Nød og gik samtlige ud i Skoven og bankede Bark af Træerne til deres Levnedsmiddel". Og det var de ikke ene om. Synet over Nørre Herred 20. Sept. 1660 opregner bl.a., hvad der i Skovene er hugget og afbrændt: Almuen maatte skove til Svenskernes Vagter og Kvarterer og hugge Træ til Broer, Palisader o. l.; over 400 Læs Ved blev ført til Sjælland og en del til Flaaden; og saa fortsættes der:

"Hvis Bark som af Træerne ar afflaaet, som forberørt er, er endog den gemene Mand en stor del af Fjenderne tiltvungen adskilligt at afflaae, som de til Læder have ladet bruge at barke med, hvilket de til Støvler, Sko, Rustvogne at beklæde og andet have brugt; saa endog er befunden udi denne dyre Tid en Del Bark af den arme betrængte Almue at være afflaaet, det tørret og til Mølle ført og deraf baget Brød afvederkvæge deres Legemer med, at de ikke helt af Hunger skulde omkommes, hvilket dog mangen haver maattet erfaret og udstaaet. Belangende det ringe Saadt her paa Landet saaet er, formedelst Almuen ikke Sædekornet i Tide kunde tilveiebringe, er for den Skyld stor Misvæxt skeet, hvorudover (de) paa mange Steder ikke Sædekornet igjen have bekommet, som er at see Husene allevegne at være tomme, saa at dersom den arme betrængte Almue og ringe Folk her paa Landet (at regne mod den forrige Tid) ikke bekomme nødvendig Hjælp, eller og Gud allermægtigste ved sin Almægtighed og vores allernaadigste Herre og Konge med høie (Raad) af synderlig Mildhed vilde lade sig dertil (bevæge, da maa Folk søge) af Landet og foraarsages at betle (deres Brød paa andre Steder)."

Skatter og Afgifter faldt de første Aar efter Krigen bort af sig selv, dog med Undtagelse af den uundgaaelige Indkvartering, som matte bæres, fordi det i saa mange andre Dele af Landet ikke saae bedre ud end her. Adskillige begav sig i 1660 og 61 virkelig bort paa Tiggeri, helt ned i Tyskland. Bønderne vidnede 16. Aug. 1666 paa Nørre Herreds Ting, at "de ingen Afgifter havde betalt eller kunde betale i de første Aar efter Krigen, da de maatte tigge paa fremmede Steder og ikke igjen kunde have kommet til at saae og pløie noget af den Armod, som de kunde afstedkomme, havde ikke den Forstærkning vaaren, som hans Excellence Hr. Statholder til dennem havde gjort med Penge til Sædekorn." (Statholderen var Fr. Ahlefeldt, som den 9. Aug. 1659 var traadt i sin Svigerfader Chr. Rantzaus Sted som Lensherre). Ogsaa Claus Ahlefeldt, der efter Slaget ved Nyborg var Højstkommanderende paa Fyen, og Landsdommer Erik Kaas, der var Kommissarius for Fyen og Langeland, gjorde, hvad de kunde, for at hjælpe, og skaffede i Foraaret 1660 Rudkjøbing 100 Tdr. Byg til Hjælp til Soldaternes Underhold. Men Arbejdet paa at læge Saarene maatte nødvendig gaa smaat og langsomt; thi der var lidet at hjælpe med.

10. Efter Nytaar 1660 begyndte der igjen at holdes Ting: "Hielp nu Gud allermægtigste, at dette nu begyndte maatte uden vores arrige Fiender de Svenskes Mægtighed igjen forrettes, Gud til Ære,

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

menige Mand til Nytte og Rettens Betjente til evig Salighed. Amen." Saadan begynder Rudkjøbing Bytingsbog den 28. Febr. 1660, og der blev "tillyst, at næst Guds Naades Hjælp skal herefter ugentlig holdes Ting som forhen i Freds Tider". I de første Aar efter Krigen indeholde Tingbøgerne en Mængde Vidnesbyrd om den Lovløshed, Uorden og Elendighed, der fulgte med Svenskernes "Mægtighed". Der øvedes i de første to Aar saa mange Hestetyverier, at det endog i Sønder Herreds Tingbog med mild Overdrivelse siges, at "den største Part af Indbyggerne dennem beklager, at deres Bæster stjæles og af Landet bortføres". En Mængde Stridigheder var der om røvede Creature, som var kjøbte for Spotpris af de bortdragne Fjender. Men man ser ogsaa, at de ofte kjønt forligtes, som de kunde, om at dele eller erstatte hverandre de røvede og kjøbte Køer. Den gjensidige Hjælp og Opofrelse, som den haarde Tid ogsaa bragte frem, kom jo ikke i Tingbøgerne. Men af og til hører man gennem aflagte Vidnesbyrd en Tone af et sejt Mod og et ukuet Sind. To af deres Kanoner gjemte de Snøde Mænd trods al Fjendens Søgen endda for ham Somren over. Og der blev endda hist og her gravet nogle Skillinger og et Sølvbæger op igjen, da han endelig var borte.

Mildt blev der taget paa dem, der havde forset sig i Nødens Tid. Over to fattige Mænd, der havde taget og solgt et Par Heste, afsagde Herredsfogden i S. Herred 14. Juli 1660 denne Dom: "Efterdi befandtes, at høist Nød og Trang haver drevet disse fattige Mænd udi denne bedrøvede Tids Tilstand, og de kun have taget, hvormed de deres fattige Hustruer og Børn i denne dyre Tid kunde opholde, saa de ikke af Hungersnød skulde omkomme - tilmed det var før Forbudet (mod at tilegne sig omstrefjende Kvæg o. l.) blev læst - vidste jeg ikke, de derfor noget kunde lide, men for Tiltale fri at være". Alvorligere Regnskaber var der at gjøre op med adskillige Slyngler, der havde benyttet Forvirringen og deres Kjendskab til Naboens Skjulesteder til at stjæle eller ligefrem forræderisk var gaaet Fjenden til Haande som Angivere. Saaledes Godtfred Snedker i Humble, der "frivillig gav sig til de Svenske og forholdt sig utrolig mod sine Landsfolk" og frastjal Præsten hans Hopper. Han dømtes til at skaffe dem igjen eller erstatte hver af dem med 20 Daler. Paa samme Maade Rasmus Ærebo, der i Iver Kierudsens Gaard i Illebølle havde opgravet en Sæk Tøj af Ladegulvet og i samme Mands Vanddam opfisket 2 Gryder - men efter Freden blev røbet af en Tiggerdreng, der havde ligget i Skjul i Bagerovnen og set det. Og paa samme Maade enkelte andre. En Desertør som Cort Diderich levede uanfægtet, om end lidet afgtet i Rudkjøbing. Hans Krøger, der meledede sin Kage som Skænkevært for de Svenske, fandt det dog efter Freden bedst at flytte til Simmerbølle, hvor han kjøbte en Gaard. Hans Karl, Jens Lalle, blev dømt til Erstatning, fordi han en Dag, da han paa Bymølle traf "Oberstlieutenant Butlers Trompeters Tjener", forraadte for ham, at Landstingskriver Niels Hansen havde nedgravet sit bedste Gods i Kamre og Huse, og siden var nede og paaviste det for dem samt fortalte dem om to Skrin, der var ført til Lolland. Samme Dom fik Christen Rasmussen, der havde givet de Svenske Anvisning til at plyndre i Christen Hansens og Mikkel Madsens Gaarde i Helsned. Med særlig Afsky omtaltes Rasmus Nielsen, som tjente hos Borgmester Jørgen Rasmussen i Rudkjøbing, fordi han havde forraadt Christen Andersen til de Svenske. Selv disse bandede ham derfor. Han red af Byen en Lørdag, og om Søndagen kom han hjem igjen og sagde til sin Husbond, der han sad over Borde: Nu har jeg været Kirke fra Kirke og ledt om Christen Andersen og da omsider fandt ham, og toge de Svenske ham strax i Arrest. Dertil svarede Jørgen Rasmussen, at det var ilde gjort, og derover var saa beængstiget, at Kniven faldt af hans Haand. Men hvorfor Christen Andersen blev saa ivrig søgt af Fjenden, eller hvad der blev gjort ved ham, meldes ikke.

Om synderlig Belønning til dem, der havde gjort deres Pligt og mere til, blev der ikke Tale. Ja Reuss fil altsaa siden Kompagni paa Øen. Wardinghausen, den forvovneste af alle de Officerer, der tjente herovre, var "tilsidst bleven dødelig saaret og fangen, og sad et Aar i Fangenskab, hvorved hans Sager ikke ringe kom udi Labrinth"; han blev gift med Tolder Thomas Nissens Datter i Rudkjøbing og fik 1667 paa

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Ansøgning Tolderbestillingen, som hans Svigerfader oplod ham. Han erhvervede sig ogsaa et Par af de Gaarde, som efter Krigen kunde faaes omtrent for intet, og skjøndt han ikke var fri for Datidens militære Svagheder, ses han dog til sin Død at have været agtet som en Slags privilegeret Person herovre. Og der kan endnu i Tingbøgerne mærkes en umaadelig Forskjel paa Tonen i Folks Omtale af dem, der modigt havde gjort deres Pligt og dem, der ikke havde. Dermed fik de vel nøjes; der var jo ikke Raad til stort andet. Med det ser unægtelig fattigt ud, naar Niels Hansen, som havde taget Del i Wardinghausens Togt til Ærø og der var bleven saaret og havde mistet sin Førlighed, kun fik et Pas af Ridefogden, saa han dermed kunde besøge godt Folk her paa Landet om Hjælp til om muligt at faa sin Skade kureret, "paa det han sin Helbred igjen kan erlange". Og ikke stort bedre gik det en ande ringe Mand, som nok kunde have fortjent en Belønning.

En 4 Uger før Jul 1659, "lige efter at de Svenske havde rømmet Øen, blev en Nakskov Skipper ved Navn Mads Jakobsen af de Svenske derovre "kommanderet til at seile til Langeland med en af deres Folk, som skulde bespeide Landet, at vide dets Beskaffenhed, at de det øvrige, som kunde være efterladt, kunde udplyndre og siden Landet stikke udi Brand og med alle ødelægge" saadan forklarede siden Jørgen Hansen o, fl. i Spodsbjerg. "Men da de kom til Land i Spodsbjerg, sagde Mads Jakobsen til samme Speider: "Jeg vil ikke forraade mit rette Fædreland, men jeg skal aabenbare dit Forræderi, din Compan!" Da sagde den svenske til Mads Jakobsen: Din Forræder selv! Og samme Speider var klædt udi pjaltens Klæder og en Sko af hver Slags paa Fødderne, og en Hat paa Hovedet, som var i Stykker og Hul paa, saa at han var at ansee som en betler. Saa spurgte Mads Jakobsen Jørgen Hansen og andre flere udi Spodsbjerg, som den Tid vare tilstede og beholden, om han vilde følges med hannem op til Kjøbing med samme Speider, hvortil han svarede Ja, og dermed fulgtes han med. De bandt et Reb om Speiderens Liv; paa Veien bad han dem tage Rebet af ham, efterdi det var saa penibel at gaa bunden i Gaden i Kjøbing, hvilket de ikke vilde, men fulgte ham ind i Kjøbing til en Major af vores egne Folk, som tjente Kongen af Danmark. Og samme Speider talte Høitysk. De anholdt baade ham og Mads Jakobsen og lod dem siden føre over til Odense til General Schack. Men noget efter kom Mads Jakobsen ene tilbage og blev her paa Landet i stor Nød, da han ikke turde komme hjem til Nakskov, hvor hans Bo blev ganske ruineret af de Svenske, og blev derudover en arm Mand".

11. Med selve Langelands Bøddel - thi saaledes maa den højbaarne Hr. Johan, Greve af Waldeck og Pirmont, Herre til Tonna, kgl. svensk Generalmajor o.s.v., med Rette kaldes - kunde der ikke holdes Afregning; men helt upaatalte blev hans Bedrifter dog ikke, takket være den djærve Claus Ahlefeldt. I sit Fangenskab i Nyborg og Odense påførte Waldeck sig som den store Herre, holdt et Følge af 21 Personer, fra Hofmester og Kjøkkenmester ned til Lakaier og Vaskepiger, og laante bl. a. 21. Marts paa Cavaliers Parol 1200 Rd. af Fætterne Claus og Hans Ahlefeldt. Den 23 Maj fik han. ligeledes paa Cavaliers Parol, Pas af Kongen til med hele sin Hofstat at rejse paa 3 Maaneder til Bad i Tyskland for sit daarlige Ben. Men nu lagde Claus Ahlefeldt sig imellem og forlangte, at inden han fik Lov at rejse, skulde han først betale sine forskjellige Kreditorer og tilfredsstille de adelige Damer og andre, der klagede over hans Udplyndringer. Waldeck rasede, man skulde blot vove at opholde ham, "det skulde bekomme mig ilde, han var en saadan og saadan Herre, - enfin ikke anderledes, end om han endnu stod paa Langeland og efter sin bekjendte Skik pinte de stakkels Folk - med et Ord, han truede mig," skriver Ahlefeldt, som blot lo af al denne Daarskab, og bad sin Fætter henstille paa højere Steder, at man dog ikke lod et Menneske, der havde huseret saadan i hans Majestæts Lande, rejse uden først at betale sin Gjæld, "vi faa ved Gud ikke en Søsling af ham, hvis han kommer løs, og vore Folk maa jo betale til den sidste Hvid, inden de slippe løs" (fra det svenske Fangenskab). Endnu den 13. juni var han fangen, men i Nyborg vilde ingen Borger mere have ham i Kvarter paa Grund af hans forargelige Liv og de Maitresser, han førte med sig. Antagelig har man

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

snart efter ladet ham slippe mod at betale den Gjæld, han havde gjort i Fangenskabet. Om han i Tredserne skrev flere Breve til den svenske Krone om sin trykkede og bekynrede Stilling, fordi hans formentlige Fordringer for udlagte Penge i Krigen forblev ubetalte. Brevene er dateret fra Lindau, det sidste 17. April 1668. Den 28. Juli 1669 gjentog hans Brodersøn og Arving Christian Ludvig Greve af Waldeck Fordringerne efter sin nu afdøde Onkel, men fremdeles uden Held.

12. Efterhånden ser man Forholdene paa Langeland begynde at komme paa Fode igjen. Erik Kaas gjenopbyggede Fodslette Kirke. 1665 "gav den fattige Præst i Simmerbølle, Hans Frandsen, Kalk og Disk til Kirken" - man havde til da hjulpet sig med Tin. Og saaledes paa alle Omraader. Langsomt gik det fremad med at faa alle de øde Gaarde besatte og byggede igjen. Misvæxaaret 1666 sinkede meget. Om Vinteren og Foraaret derefter maatte mange Fæstere opsigte deres Gaarde. Ogsaa to Ejendomsbønder i Herslev og Hennemved frasagde sig ligefrem deres Ejendomskaarde og "overlod til Hs. Exc. Statholderen, om han vilde dem annamme eller overgive dem til kgl. Majestæt til Gjælds Betaling, saavidt de ikke var pantsatte. Ridefogden protesterede; da de i gode Tider havde brugt Gaardene, burde de og holde dem vedlige i daarlige; men naturligvis kunde de ikke tvinges dertil. Det Foraar matte ogsaa Fru Sophie Pors, Claus Gaggens Enke til Skovsgaard og hendes Søn Rudbek Gagge til Skovsgaard gjøre Opbud. 1670 var her endnu mange øde Gaarde, men saa svandt deres Tal hurtigt, og 1683 var her næsten ingen mere.

Sværest synes det at have været for Rudkjøbing at komme til Kræfter. 1690 var der endnu 34 øde Byggesteder, saa Byen havde da endnu kun 80 Gaarde og Huse. Og samme Aar klagede Høreren ved Latinskolen over, at han fik kun af faa Borgere et Maaltid Mad;"thi Byen er saa forarmet, at største Parten self mangler Brød".

I Erindringen traadte efterhaanden Mindet om Forsvaret tilbage for Mindet om Lidelserne. Og længe varede det, før deres Sjyge svandt bort af Sindene. Man seer den som Angst og dyb Bitterhed imod "vore arrige Fjender Svenskerne", naar Folk herovre skyndte sig med at grave deres Penge ned, saasart Krigsalarm igjen nærmede sig Øen, som det skete 1676, 1700 og 1715. Man læser den ud af Hr. Niels Giødesens omhyggelige Optegnelse i Skrøbelev Kirkebog 1719 om, hvordan Moskovitterne det Aar paa deres Plyndringstog i Sverrig afbrændte 8 Kjøbstæder, 141 Paladser, Slotte og Herregaarde. 1363 store og smaa Landsbyer o. s. v., som vel maatte være Straffen for de Svenskes Gjerninger her. Og hundrede Aar efter seer man Skyggen fortone sig i Tak for senere Beskærmelse. Nu findes paa Dansk Folkemusæum to gamle Døre med paamalede Vers fra et Udhus ved Mariendal - antagelig har de siddet i et nedrevet Stuehus i Nærheden og burde ubetinget tilbage til Øen.

Paa den ene staar:

O Gud, fri os fra saadan plag,
Som Svensken har haft Behag
I det at plyndre Huset ud,
De arme Døre skæd itu.
I Barselseng den Kone laa,
De vælted hende i bar Straa
Med et spædt Barn udi din Arm,
Hus udstod dog den Skræk og Harm.
Gud hjalp dem dog af deres Nød,
Gud lade os æde vort Brød med fred og Ro
Og siden i Himmeriges rige evig at boe.

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

Paa Den anden:

(Det mindes alle, som) her
Udgaaer, hvad her for meer end
Hundred Aar i vore Fædres Dage
Af Svensken Fjender skedte Her,
Hvorpaa at Døren Vidne er, som
deres Skud maa tage. Gud har
os fried fra saadan Plag saa naa-
delig til denne Dag, især i disse Tider,
Da Fjenden sig grum lod see, udaf de
Moskoviter, End - af Svendske Skive.
Gud hjalp os ude af denne nød, da Moskovs
Keiser hand blev død, Gud Ære vi bør give.
Gug giv, vor Efterkommer maa,
Om verden længere skal staa,
Ret Freden evig nyde.

Dette Vers er altsaa malet kort efter, at Peter den Tredies Død 1762 havde frelst Danmark fra den truende Krigsfare, som her paa Øen dengang endnu bragte Mindet om 1659 frem, naar Folk saae ud efter Admiral Fontenays Skibe, der krydsede Syd paa rede til at møde Fjenden. Versets Erindring om Barselkonen er ogsaa bleven opbevaret i et Sagn, som Plensner for 70 Aar siden hørte fortælle saaledes:

"Hos en Bonde laa en Capitain, der havde en ond Kone med sig, og hun pinte især Bondekonen, der laa og nylig havde faaet et lille Barn. En dag gik Capitainen bort; men før han gik, paalagde han folkene i Huset endelig at passe godt paa "Fruen" - det var Bondekonen. Men neppe var han borte, før hans onde Kone gik op til den stakkes Syge og tog hende ud af Sengen og lagde hende og Barnet paa Gulvet og laasede saa Døren og gik bort. Da Capitainen kom hjem, spurgte han strax om "Fruen", men ingen turde svare ham. Endelig sagde Pigen da, at hans Kone havde Nøglen til hendes Dør og havde lukket for hende. Hun nægtede det; men han sprængte Døren, og der laa Bondekonen som død med Barnet ved Brystet, og Blodet, som det sugede af Moderens Bryst, løb ud ved dets læber. Men han tog hende paa sine Arme og lagde hende atter i Sengen, og han varmede hende og fik Livet til at vende tilbage til den Døende og var fra den Dag hendes Sygevogter. Men da han havde sørget for hende, stillede han sig forbitret hen for sin onde Hustru og sagde: Pfui, du onde Qvind! Vi er vel tvungne til at være disses Fjender, men vi vil alligevel handle mod dem, saavidt det staaer til os, som Christne og Brødre."

Ordet "Frue" tyder sikkert paa, at det er til en indfødt Svensk, dette træk af Mildhed og Menneskelighed er knyttet. Og om Officrskoners Haardhjertethed og Begjærlighed er det ikke blot Sagn, der fortælle. Her fra Øen beretter Rudkjøbing Raadstueprotokol, hvordan Oberstlieutenant Fæselmeyers Frue, som laa i Kvarter hos Mads Festersen i Rudkjøbing, ikke tillod ham at raade over noget i sit Hus, og til egen Fordel bortsolgte noget Salt, der var oplagt hos ham, til de svenske Ryttere, først for en Sletdaler, siden for en Rigsdaler Skjæppen.

Erindringen om Kampene holdt sig bedst, hvor den havde noget synligt at knytte sig til, og det beholdt den, efterhaanden som Tiden gik, næste kun på Stensgaard - bortset fra et Par utydelige Voldstumper og nu og da et Fund i Jorden af en kugle, et Par Sporer, Vaaben eller en nedgravet Kjedel eller

Vilh. Lütken: Bidrag til Langelands Historie

pose med Penge o. l. Det største Fynd af den Art gjordes ved Grundgravning i Brogade i Rudkjøbing, hvor der fandtes 6 sølvskeer og 140 danske og 87 udenlandske Sølvmonter, de yngste fra 1655, nedlagte i et Messingstrygejern etc. Men Stensgaard stod fra Vincents Steensens Tid lig til 1835 uforandret med sin Riddersal og sine Portræter, som var hullede af de svenske Officerers Pistolkugler, fra de morede sig med paa Billederne at skyde Øjnene ud paa Feltmarskalk Henrik Holck og i Oberst Henrik Podbusk, der i Tredevearskrigen havde tjent imod Sverig. Om den gamle Gaard kunde Sagnet gro og hvilede ikke, før det fik gjort Vincents Steensens Hustru til fuldt saa stor en Heltinde, som hendes Mand var Helt, og kunde sige: Paa de Hjørne faldt Steensen død af Hesten, da den havde baaret ham hjem efter Kampen; der stod Hundehuset, som Svenskerne spærrede Fru Anne inde i; og der er Pletterne paa Kældervæggen af deres Blod, da hun saa dog fik sin Pige til at hente Folk og hugge dem ned efter deres Drikkelag. Saa længe blev der fortalt om, hvordan hun ledede Forsvaret efter sin Mands Død, til Sagnet, tilsidst næsten blev Historie. Ellers er Øen fattig paa Sagns om den Tid. Endnu et skal bevares, ved 1830 fortalt saaledes af de gamle Barnepige i Humble Præstegaard:

"Min Mormoder har fortalt mig, at da hun var lille Tøs, laa de Svenske tre Aar her paa Landet; men saa kom "den hvide Ørn" og lagde sig Sønder ud for Langeland, og paa et Sted, som de kalder Coborg Hede, slog den de svenske Skibe, som laa der. Den hvide Ørn havde 24 Kanoner. Og mens den sloges, stod alle Bjergfolkene omkring ved Kysten og passede paa, hvordan det gik til, og hjalp at holde Vagt for Landet tilligemed vore egne Folk". - Folkemindet uden Støtte kan fortegne og blande Colberger Heide og Tordenskjolds berømte Fregat sammen med 1659. Et træk af det virkelige Folkesagns Poesi og Sandhed er der dog i, hvad det fortæller om Bjergfolkene, som kom frem til Landet, saa kommer det frem, der boer dybest paa Bunden, og som til daglig ikke lader sig synderlig se. Saadan gik det jo virkelig i 1659.

